

Danske slotte og Herregårde

Slotte og Herregårde i Danmark

Borg og Gård er de to centrale begreber for forståelse af historien om vore slotte og Herregårde. En borg er et befæstet anlæg, mens begrebet gård henviser til en landbrugsejendom. Forenklet sagt er borgen det magtmiddel, som kongemagten søgte at monopolisere i middelalderen. Nogle borge blev til slotte, mens de borge og gårde, som var ejet af en herremand, blev til herregårde. Hørte der bøndergods til, var det en hovedgård, og var stedet herremandens hovedsæde, var det en sædegård. Derimod var det på ingen måde selvfølgeligt, at herremanden befæstede sit gods.

Herom handler middelalderen: Det var en lang magtkamp mellem konge, kirke og herremand om retten til at befæste sin ejendom.

Vikingetid og tidlig middelalder 980 - 1150

Historien om vore borganlæg begynder i vikingetiden. Borgene var vejen til magten i et samlet rige. Da Harald Blåtand fra sir udgangspunkt i det sydjyske Jellingdynasti indledte samlingen af riget i slutningen af 900-tallet, foregik det ved hjælp af nogle mægtige, ensartede cirkulære borganlæg, hvis grundplan former et hedensk solhjul eller et kristent viekors. Mod nord i Himmerland og ved Limfjordens nordbred anlagdes tvangsborgene Fyrkat ved Hobro og som et brohoved til det notorisk fribårne Vendsyssel blev den kæmpemæssige Aggersborg placeret nær overgangsstedet hvor Limfjorden er smalles. Konges vej over Fyn blev dækket af Nonneborgen ved Odins gamle hjemby (Odense), men Trelleborg på Sjælland og Trelleborg ved Skånes sydkyst gjorde det ud for kong Haralds stærke brohoveder i de østdanske provinser.

Tvangsborgens levetid var, trods den fabelagtige ingeniørmæssige indsats, kort. På Jellingstenen, "Danmarks dåbsattest", kundgjorde Harald for eftertiden, at han underlagde sig hele Danmark og gjorde danerne kristne. Med base i det samlede stærke rige koncentrerede hans efterfølger sig om at få det frodige England med i det Nordsøimperium, som den stærke danske kongemagt søgte at skabe i 1000-tallets første halvdel. At Danmark havde hærorganisationen til dette projekt er Trelleborgene i sig selv beviset på. Men drømmen om et dansk - skandinavisk vikingekongedømme i England brat med normannernes erobring af England i 1066.

Den sidste danske vikingekonge, Knud 6., søgte forgæves at rejse penge og hær til et Englandstogt i 1086. Ledingsflåden skulle samles i Limfjorden ved Aggersborg. Men stormændene gjorde oprør mod kongen. De befæstede kongsgårde Børglum og Aggersborg blev angrebet og brændt ned, og den flygtende Knud ender med at lide (martyr) døden i Sct. Albans Kirke i Odense.

Det sidste er symbolsk: Knud troede åbenbart mere på beskyttelse bag kirkens skræmmende mure end bag kongsgårdenes træpalisader.

Valdemartiden 1150 - 1240

Vikingeborgene og den tidlige middelalders borganlæg var af træ. Det var kirken, der introducerede stenbyggeriet i Danmark. Borgerkrigen om magten i Danmark mellem kongsemnerne Svend, Knud og Valdemar blev ført fra borge beskyttet af træpalisader. Det sidste afgørende slag stod dog i det åbne land, hvor Valdemar besejrede Svend på Grathe Hede syd for Viborg i 1157.

En byggeteknisk revolution var indtruffet, da sejrherren Valdemar den Store 25 år senere, i 1182, blev gravlagt i katedralen i Ringsted. Kirken i sig selv var symbolsk byget, som den var, af røde brændte teglsten. På Valdemars gravskrift fremhæves, at kongen havde opført Dannevirke og andre borganlæg af det nye

Danske slotte og Herregårde

byggemateriale, teglstenen. Og til det danske rejsekongedømme hørte nu stærke kystborge med flådebasen i Vordingborg og rigsborgen Nyborg i spidsen.

Perioden frem til midten af 1200-tallet benævnes Valdemarstiden. Det var en fremgangstid for landet, hvor kongemagt og kirke havde brug for hinanden i bestræbelserne på at sikre sig magten i øriget og Østersøen. En selvstændig herremandsstand, der på Sjælland sluttede op om kongen, dukker op i 1100-tallet. Udgangspunktet var landbrugsbedriften: Hvidernes hovedgård i Fjenneslev bestod af et ubefæstet gårdanlæg med en tilhørende - senere berømt - totårnet granitkirke. Markant er slægtens borgkirke i nabosognet Bjernede. Rundkirken dokumenterer både bygeteknisk, med sit fundament af kampesten og overbygning af tegl, og strukturelt en ny samfundsindretning baseret på kristendom og et stadig mere raffineret stenbyggeri.

Opløsningstiden 1240 - 1340

I hundredåret mellem Valdemar Sejrs død 1241 og Valdemar Atterdags genrejsning af riget efter 1240 blev kongeriget hærget af tilbagevendende borgerkrige, der ret beset tog udgangspunkt i interne magtkampe om kronen inden for de danske fyrsteslægter. Striden begyndte med Valdemar Sejrs sønner, men snart var den fremvoksende herremandsstand dybt involveret i broderstriden om magten i kongeriget Danmark.

Herremandspartiet sejrede midlertidigt med Erik Klippinges accept af Danmarks Magna Carta i borgen Nyborg 1282. Håndfæstningen fastslog, at kongen ikke måtte tvinge nogen til at bygge og istandsætte kongsborge "undtagen i nødens stund". Kun fire år senere, Sankt Cecilie nat 1286, måtte kongen lade livet for moderhænder på heden vest for Viborg. Endnu var rigets magtbaser så spredtliggende, at kongen ikke kunne nå frem til et beskyttende borganlæg på en dagsrejse, men måtte tage til takke med en ussel lade i Finderup.

Under krigerkongen Erik Menved blomstrer borgbyggeriet. Kongens krige blev ført uden for landet, i Sverige og især i Nordtyskland, hvor Erik Menved i sin kamp for at opretholde Østersøimperiet fra Valdemarstiden underlagde sig flere af de hastigt fremvoksende Hansestæder. Den danske herremandsstand havde på trods af deres feudale pligt til at yde krigsindsats mest travlt med at sikre deres lokale magtpositioner. Hvad kongen således udad vandt ved sin visionære politik, tabtes indad. Erik Menved døde barnløs fra et land i opløsning.

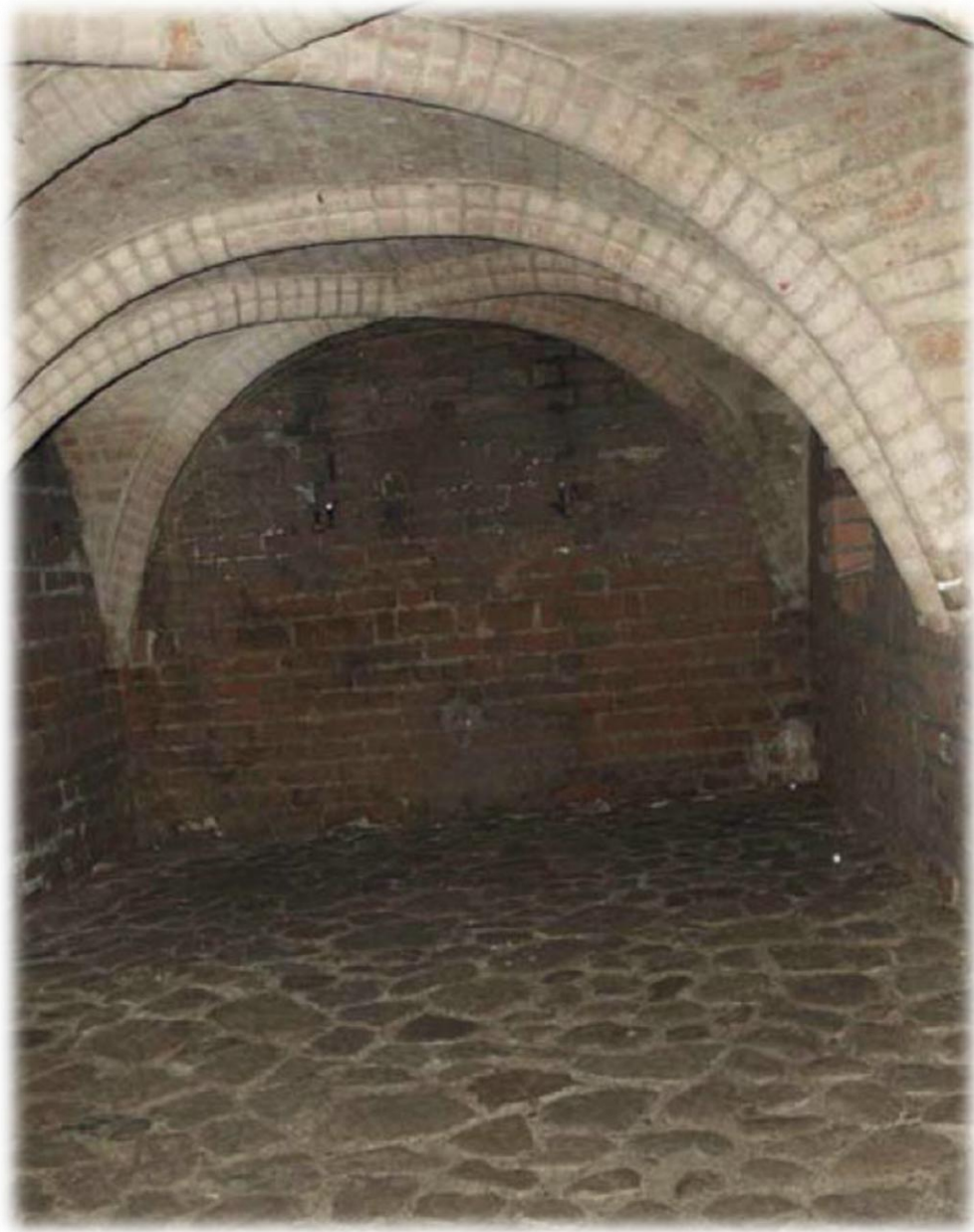
Aristokratiet satte dagsordenen ved broderen Christoffer (2.s) tiltræden i 1320. Kong Christoffer blev i sin kontakt - håndfæstning - med stormandspartiet pålagt at nedrive de borge hans broder Erik Menved havde opført, bl. a. Kalø, og kongen måtte ikke bygge nye. Således berøvet sine magtbaser blev Christoffer "konge uden land", mens stormænd og panthavere i riget byggede på livet løs i "borgenes århundrede".

Romansk stil (ca. 1050 - 1300)

Med Kristendommen indledes stenbyggeriet i Danmark. Vore tidligste kirker er opført af natursten: granit og frådsten i mere eller mindre tilhuggede former. I midten af 1100-tallet introduceres teglbrændingsteknikken i Danmark, og med Sct. Berndts Kirke i Ringsted indledes en storstilet byggeperiode fortrinsvis inden for kirke og klosterbyggeriet. Kun fragmenter og ruiner af periodens verdslige bygninger er bevaret. Trods senere tiders ombygninger er Roskildebispens Dragsholm med sin romanske centralbygning det eneste nogenlunde bevarede anlæg fra tiden. Underenkelte af vore herregårde findes tøndehvælvede kældre fra romansk tid med Egholm i Hornsherred som smukkeste eksempel. I det stenfattige Danmark er de fleste borganlæg fra tiden blevet nedrevet og byggematerialet

Danske slotte og Herregårde

anvendt i senere byggerier. Den romanske stil er kendetegnet ved sin rundbuede former, tøndehvælv og kupler.

På Eghom i Nordsjælland fandt man ved udgravning det fantastiske velbevarede romanske kælder rum fra år 1200 på Valdemar Sejers tid.

Genrejsningen 1340 - 1400

På forunderlig vis bliver det Christoffers tredje og yngste søn med det forpligtende navn Valdemar og den senere tilføjelse Atterdag, der genrejser det splittede og pantsatte rige. I begyndelsen af 1340erne angriber og indtager Valdemar Vordingborg, København, Køge, Korsør, Kalundborg, Søborg og Næstved.

I samme periode hører vi om de private sjællandske borge, der flere hundrede år senere optræder som herregårde. Padeborg på toppen af den midtsjællandske højderyg ved den vigtige nord - sydgående

Danske slotte og Herregårde

landevej fungerer i begyndelsen af 1340'erne som en slags røverborg, hvor kirkens mænd holdes indespærrede og først løslades mod passende løsesum. Borgen indtages og ødelægges af Valdemar i 1345. I dag står renæssancegården Sparesholm på resterne af Padeborgs voldsted.

Sparesholm

Gunderslevholm ved det strategisk vigtige overgangssted over Susåen nord for Næstved blev angrebet og ødelagt ligeledes i 1345.

Den lokale herremand Jens Mogensen såvel som hans besætning blev "hugget ned". Endelig blev forløberen for vore dages Skjoldenæsholm belejret af kongens tropper i 1348. Endnu i dag ligger det oprindelige motte-bailey anlæg ved en velbevaret middelaldervej som et imponant mindesmærke fra 1300-tallets borgtid.

Da Valdemar Atterdag i 1350 vendte sig mod Fyn og Jylland blev han ikke modtaget med åbne arme af de jyske stormænd. Sjællandske Krønike beretter under året 1351, at "borge befæstes, og der bygges kongelige ladegårde med stor bekostning... Hr. Bugge og flere andre herrer kom til Kongen i Kalundborg for at slutte forlig, men de rejste hjem mere ilde stemte, end de var kommet. Da de var nået tilbage til Jylland, sluttede de sig til greverne og belejrede de borge, kongen havde der". I den kongeløse og retsløse tid, var aristokratiet blevet vant til at opføre sig som småfyrster med udgangspunkt i deres nyopførte borganlæg. Først da det lykkedes at myrde Niels Bugge og hans medforhandlere efter et møde med kongen på Sjælland i 1358 vendte krigslykken. Valdemar rensede sig med ed og befriet for sin værste modstander kunne Valdemar gøre det op med privatborgene i Jylland, der en efter en blev erobret og i reglen ødelagt: "... Frygt og skælven og lammelse greb alle, hvor han kom frem. Han tugtede nemlig alle voldsomt med jern, ild, fængsel og død, indtil de adlød hans vilje".

Den 24. maj 1360 sluttes endelig "Landefred" i Kalundborg mellem kongen, de sønderjyske hertuger, rigets biskoper og 64 riddere og væbnere.

Fra afviklingen af borgbyggeriet til den gotiske renæssance 1400 - 1536.

Danske slotte og Herregårde

Ved sin tronbestigelse i 1375 måtte Margrete aflevere adelsgoods tilbage til de tidligere ejermænd, således fynske Margård som hedes fader havde konfiskeret fra Hvideslægten efter mordet på Niels Bugge og Stig Andersen Hvide i Middelfart i 1358. I takt med sin stadig stærkere magtposition er det dog selvsamme Margrete, der i 1396 forbyder herremændene at opføre deres herregårde som fæstninger.

Det geniale ved Kalmarunionen 1397 set fra et dansk synspunkt var, at den hastigt voksende adelstand i Danmark fik plads til udfoldelse i Sverige og Norge. Det forgik selvfølgelig på disse rigers bekostning. Fra Margretes regeringsperiode stammer landets mest intakte senmiddelalderlige herregårdsanlæg, Gjorslev på det nordlige Stevns. Bygherren, Roskildebispen Peder Jensen Lodehat, var en af dronningens fortrolige rådgivere, og som sådan fik han lov til at bygge den kraftfulde gotiske pragtborg, der mere demonstrerer biskoppens prestige end hans forsvarsbehov.

Gjorslev

Borgene bliver til mægtige kongeslotte under Erik af Pommeren i begyndelsen af 1400-tallet. Købehavns Slot og Krogen (det senere Kronborg) bliver grundlagt. Det sidste som erstatning, for de svigtende indtægter af Skånemarkedet. Øresundtolden bliver kongemagtens nye vigtigste indtægtskilde. Med Erik af Pommerens afsættelse omkring 1430 viser det stadig mere magtfulde aristokrati sig for alvor på scenen. Det er adelen, der står bag ved oldenburgernes danske kongemagt med Christian 1.s tronbestigelse i 1448, og sønnen Hans må som den første konge anerkende herremændenes ret til at befæste deres gårde. I kong Hans håndfæstning 1483, fastslås således: "Ligeledes skal vi ingen magt have til at forhindre og forbyde nogen gode mænd... i at befæste og bygge deres gårde.."

Middelalderens afslutning er smukt markeret med opførelsen af den vældige bispeborg Spøttrup i 1480'erne. Under Grevens Fejde i 1534 blev Spøttrup forgæves angrebet af Skipper Clements oprørshær. Men ved reformationen to år senere måtte Viborgbispens overlade den stærke borg til kronen. Spøttrup er Jyllands eneste fuldstændigt bevarede middelalderborg.

Danske slotte og Herregårde

Spøttrup Bispeborg

Gotisk stil (ca. 1300 - 1500)

Gotikken er den herskende stil i høj og senmiddelalderen, der politisk-økonomisk afsluttes med reformationen 1536. Gotikken er kendetegnet ved det himmelstræbende med spidsbuen som det mest fremtrædende element

Østrupgård på Fyn er det smukkeste, private borghus fra højmiddelalderen i det nuværende Danmark. Det gotiske, oprindeligt fritstående stenhus genfindes også på nordjyske Kokkedal i de midtjyske herregårdsanlæg Tjele og Lynderupgård. Danmark mest autentiske privatborg fra senmiddelalderen, såvel i det ydre som det indre, står i Skåne: Glimmingehus, der i henhold til indvielsestavlen op sat af bygherren, den danske flådeleder Jens Holgersen Ulfsand, blev opført i 1499. Sandsynligvis er bygningen ældre, men under alle omstændigheder er det i Skåne, at man finder de bedst bevarede stormandsboliger fra senmiddelalderen med herregårdene Bollerup, Borgeby, Tostrup, Ørtofte og Ørup i spidsen.

Når det gælder slottene repræsenterer den kraftigt ombyggede oprindelige hovedbygning på Jægerspris Slot senmiddelalderens kongelige bolig. Af højmiddelalderens slotsbyggerier er ikke bevaret meget. Koldinghus og Sønderborg hører sammen med Nyborg til periodens kongelige borganlæg, men der er alle blevet ombygget i renæssancetiden. Ålholm på Lolland var indtil slutningen af forrige århundrede måske vor bedst bevarede middelalderborg, men efter en hårdhændet restaurering står kun dele af Erik Menveds kraftfulde 1300-tals borg tilbage

Danske slotte og Herregårde

Østrupgård 1907

Glimmingehus

Bollerup

Borgeby

Tosterup

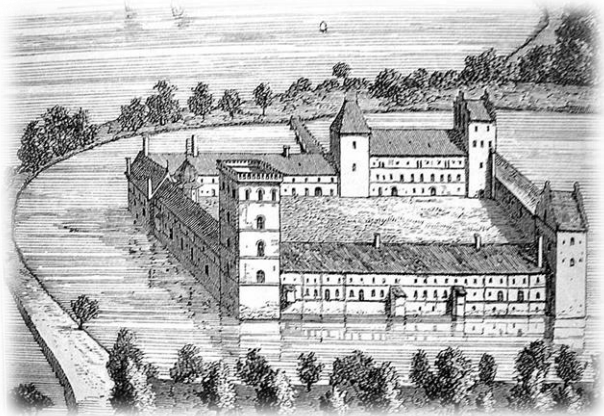

Ørtofte 1860

Danske slotte og Herregårde

Ørup

Aalholm 10600 tallet.

Jægerspris 1746

Adelsvældet 1536 - 1660

Året 1536 er det store vendepunkt i Danmarkshistoriens. Reformationen afslutter middelalderen og den katolske tid. Borgerkrigen "Grevens Fejde" 1534 - 36 ender med, at kirkegodset inddrages under kronen, og Christian 3. sætter sig fast på tronen. Med sin baggrund i hertugdømmerne er det oplagt, at kongen lagde særlig vægt på det sydlige Jylland, hvor bl.a. middelalderborgen Koldinghus blev udbygget til et veritabelt kongeslot.

Efterfølgere på tronen, Frederik 2., vender sig mod Nordsjælland, der efter en omfattende byttehandel, mageskifter, efterfølgende udvikles et kongeligt domæne med Frederiksborg Slot i centrum. Vor største byggekonge Christian 4. fuldender sin fars nordsjællandske vision med ubygningen af de prægtige nordsjællandske slotte Frederiksborg og Kronborg. Dertil kom sommerslottet Rosenborg og hans mors enkesæde i Nykøbing på Falster.

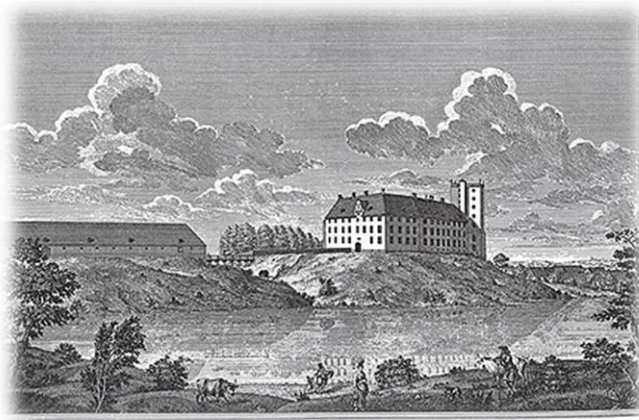
Danske slotte og Herregårde

Frederiksborg slot

Kronborg

Koldinghus 1749

Koldinghus 1808

Danske slotte og Herregårde

Ved siden af kongehuset er adelsstanden den store sejrherre ved reformationen. Befordret af kongelige embeder og gunst og en økonomisk højkonjunktur i det meste af 1500-talet rejses en lang række pragtgårde mere eller mindre inspireret af de kongelige byggerier. Mens bondestanden efter borgerkrigen synker hen i fæstevæsenets ulyksaligheder, og borgerstanden ikke formår at hæve sig efter nederlaget 1536, markerer adelens pragtlystne nybyggerier de fredelige tider, hvor aristokratiet ikke længere behøvede at opføre stærkt befæstede borganlæg med tilhørende upraktiske middelalderlige boliger.

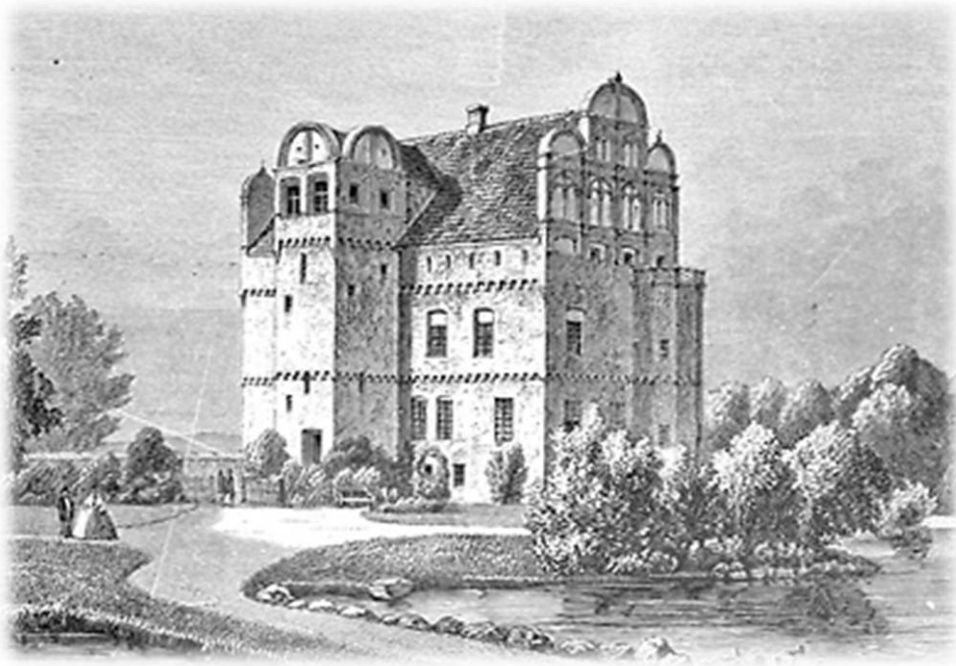
Brejninggård i Vestjylland blev som konfiskeret bispegods i 1544 af kronen overdraget til adelsslægten Lange. Hans Lange opførte 1580 den nuværende smukt dekorerede renæssancegård. Ulstrup ved Gudenåen var oprindeligt en mindre landsby, som Frederiks 2. mageskiftede til rigsråd Christen Skeel i 1579. Skeel nedbrød landsbyens gårde. Hvad der skete med bønderne vides ikke, men herregården Ulstrup med en af Jyllands smukkeste portaler rejstes i slutningen af 1500-tallet. Med andre ord: Renæssancens skønne bygningsværker står også som monumenter over kirkens og bøndernes magtesløshed efter reformationen.

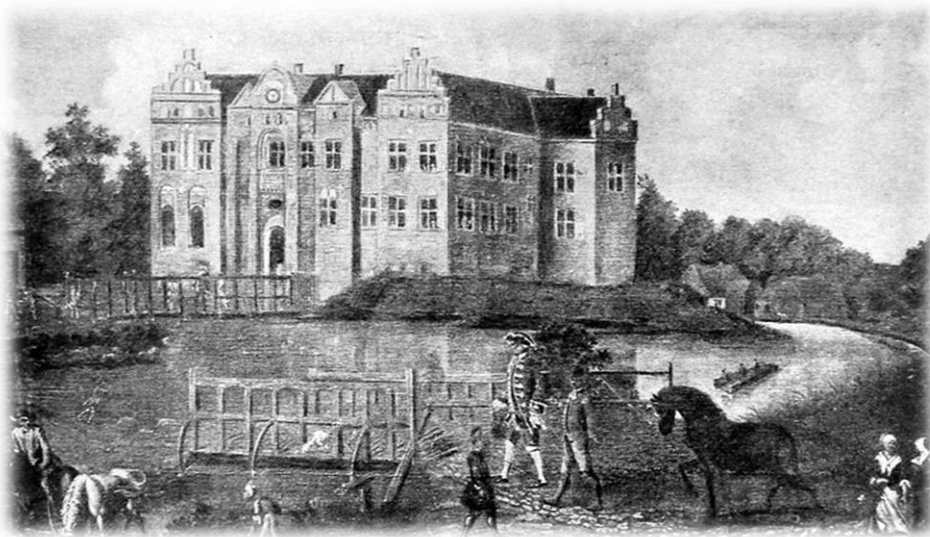
Ulstrup Slot

Overalt i landet var de gamle herregårdsanlæg blevet ødelagt under borgerkrigen 1534 - 1536. På Fyn rejste rigets regeringschef, kansler Johan Friis, landets første renæssancebygning Hesselagergård på tomten af sin afbrændte slægtsgård i årene 1538 til omkring 1550. På samme tid opførte landsdommer Axel Juul Villestrup i Himmerland med udgangspunkt i inddraget bøndergods. Endnu var herregårdene omgivet af voldgrave, og forsvarsanordninger indrettedes, men udsmykningen og de arkitektoniske detaljer spillede nu en hovedrolle. Brøderne Bockenhuis, henholdsvis rigsadmiral og hærleder, opførte de fynske herresæder Nakkebølle og Egeskov formentlig med samme arkitekt i 1550'erne. På Midsjælland begyndte den senere rigshofmester Peder Oxe i 1540'erne opførelsen af sin pragtgård Gisselfeld.

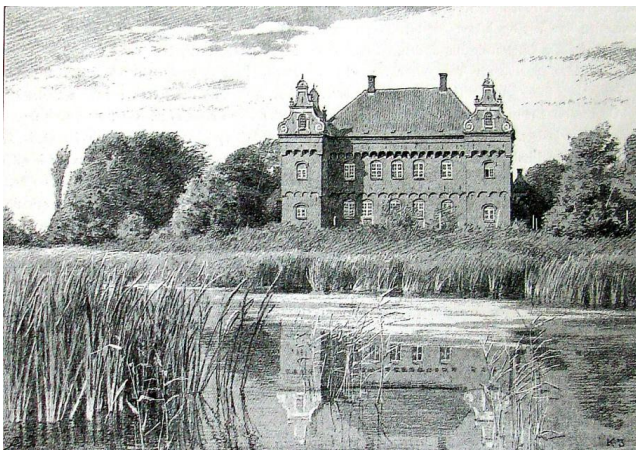
Danske slotte og Herregårde

Hesselagergård slut 1800 tallet

Nakkebølle 1887

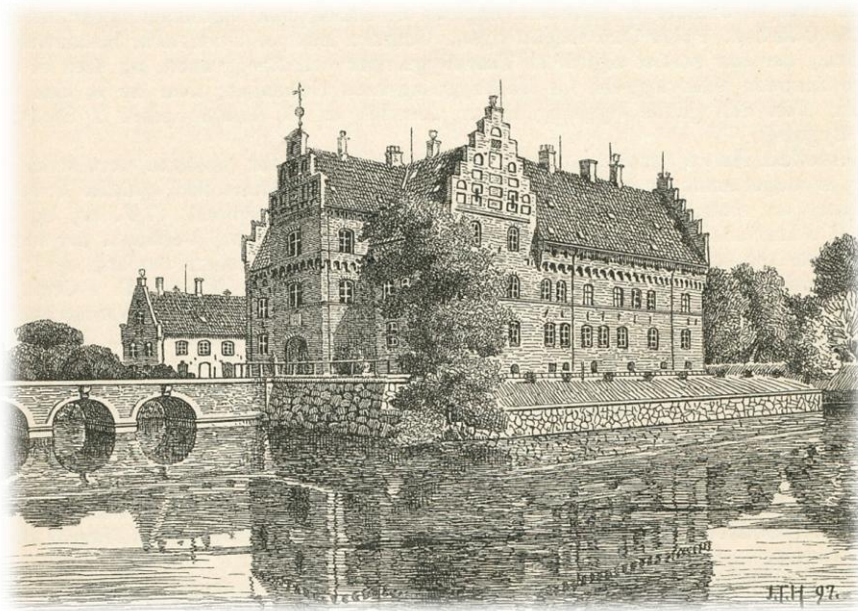

Villestrup 1700 tallet

Egeskov

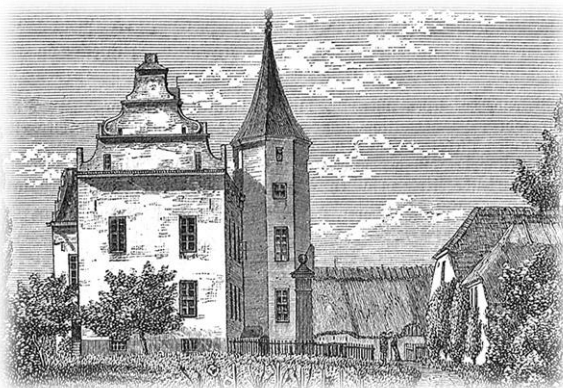
Danske slotte og Herregårde

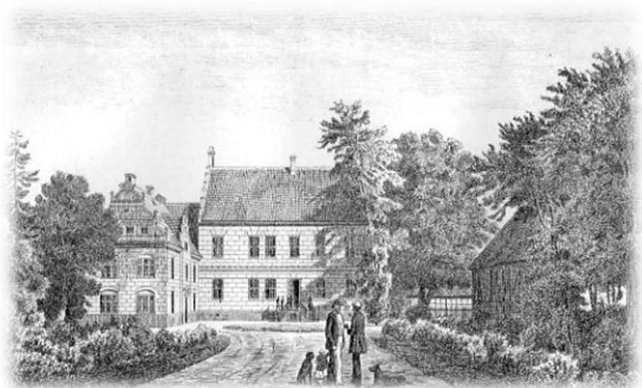
Gisselsø 1899

Da Frederik 2. i 1563 indledte sin nordiske syvårskrig stoppede byggeaktiviteten for en periode. Adelen der endnu var forpligtet af krigstjenesten, fik andet at se til. Symbolsk er de tre sidstnævnte byherrens skæbne: Jacob Brockenhuus til Nakkebølle måtte allerede i krigens første søslag i 1563 overgive sig og tilbragte resten af krigen i svensk fangenskab, broderen Frands Brockenhuus til Egeskov faldt i et af krigens sidste slag foran Varberg i 1569, mens Peder Oxe efter at have rømmet riget i 1558 vendte tilbage henimod krigens slutning og stillede sig i spidsen for genrejsningen af økonomien i 1570erne.

De sidste 30 år af 1500tallet blomstrede adelens og kongens byggerier som aldrig før eller siden. På Fyn tilskrives en hel række smukke herregårdsanlæg fra århundredets sidste 20 år den italienske bygmester Domenicus Badias med Skovsbo, Juulskov og Holckenhavn som højdepunkterne. I Himmerland afløser Visborggård i 1575 og Lindeborg i 1583 de under grevens fejde delvist ødelagte herregårde. Som perler på en snor ligger renæssancegårdene i Djursland fra Rugård, Katholm og Sostrup på østkysten til Løvenholm, Gl. Estrup og Jørgen Rosenkrants to herregårde Rosenholm og Skaføgård længere mod vest. Næsbyholm og Lystrup på Midsjælland er to fine eksempler på den nederlandsk inspirerede renæssance.

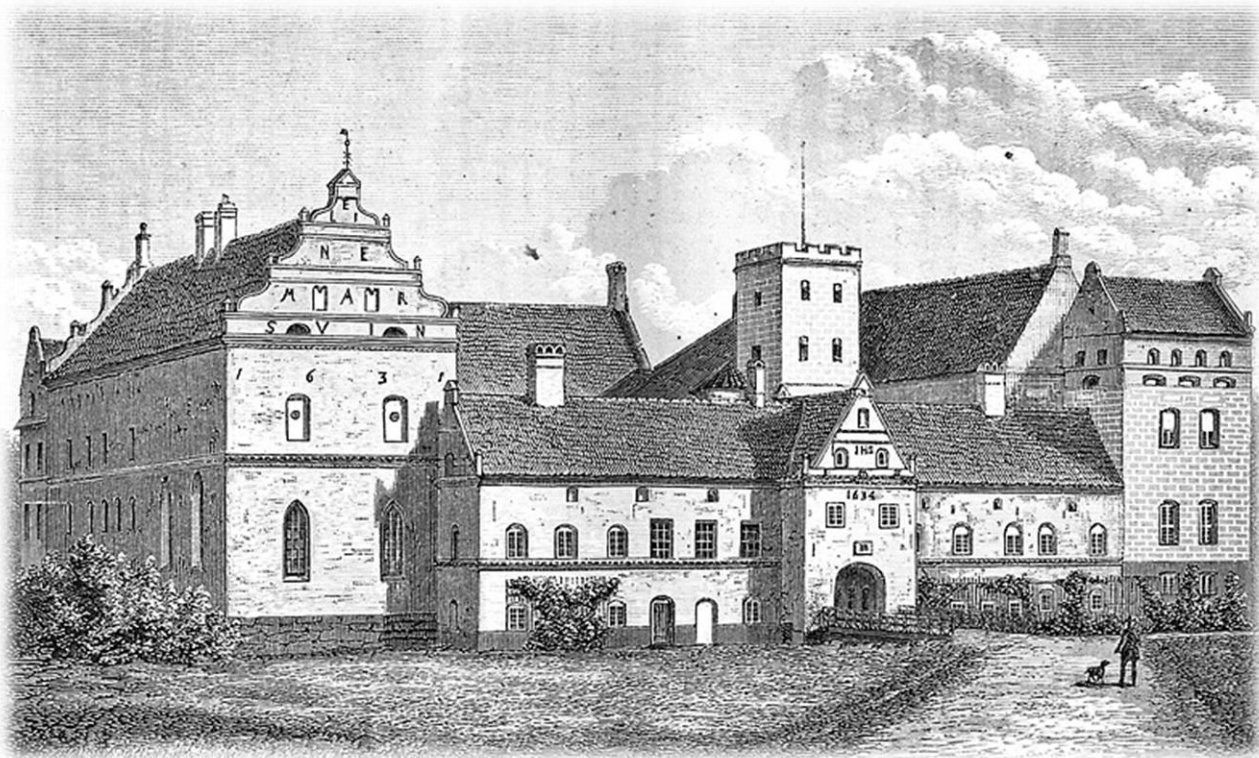

Skovsbo 1870

Juulskov

Danske slotte og Herregårde

Holckenhavn

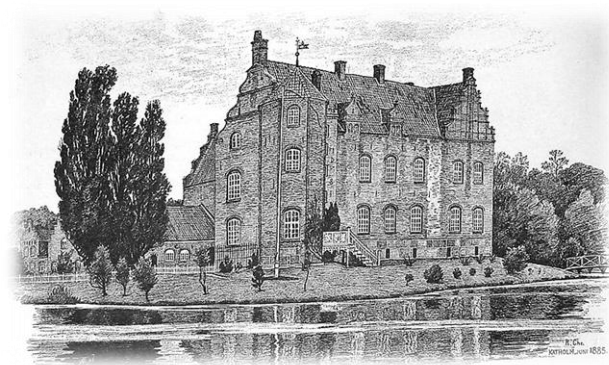
Visborggård

Lindenberg

Rugård 1860

Katholm 1865

Danske slotte og Herregårde

Sostrup

Løvenholm

Gl. Estrup

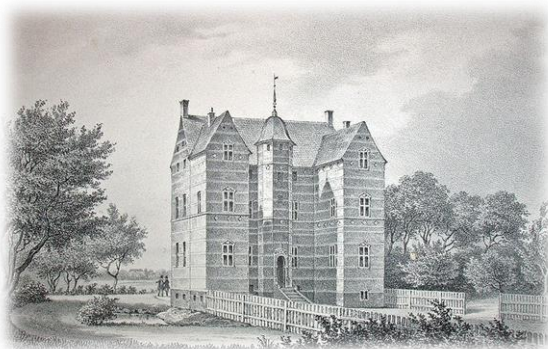
Rosenholm

Næsbyholm

Skaføgård 1800 tallet

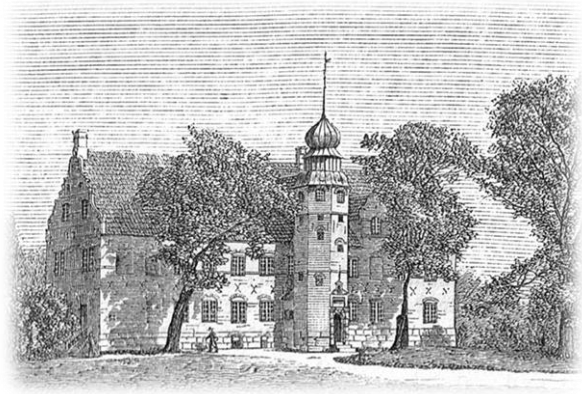
Lystrup 1861

Danske slotte og Herregårde

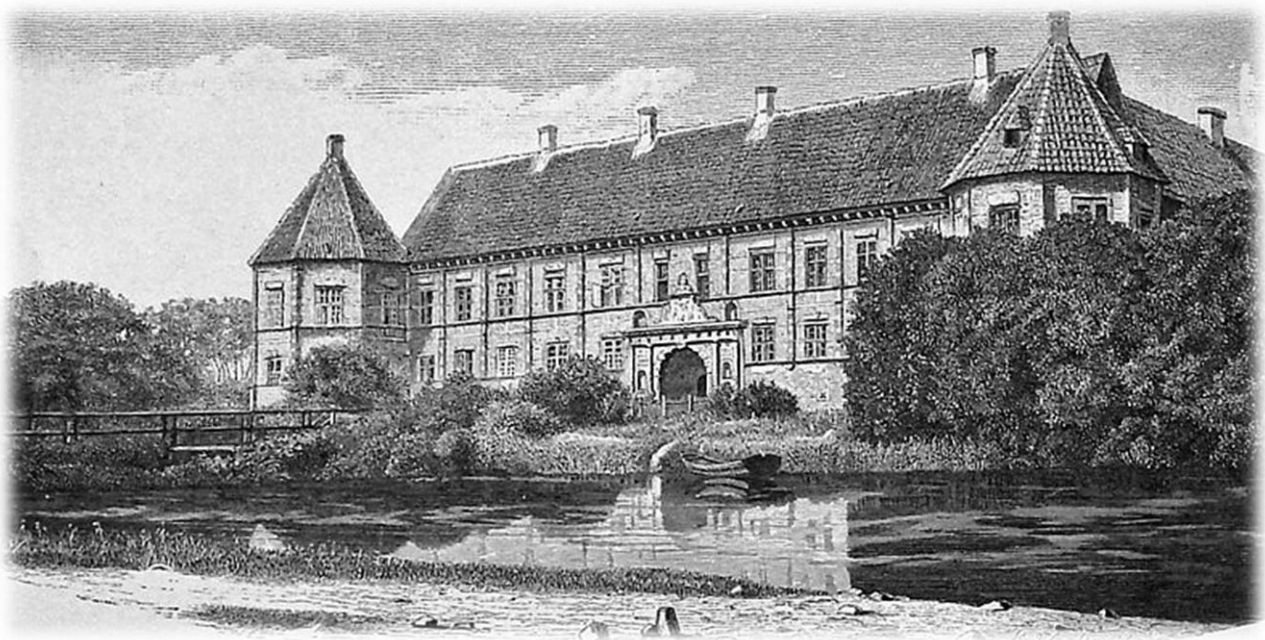
Kvinderne stod ikke tilbage for mændene, når det gjaldt den hektiske byggeaktivitet. Nogle af vore smukkeste renæssancegårde er opført af tidens stærke, byggeglade adelskvinder. Her skal blot nævnes Sæbygård og Voergård i Vensyssel opført af henholdsvis Pernille Oxe i 1576 og Ingeborg Skeel omkring 1590, samt Lisbet Friis Berritsgård fra 1586 på Lolland og Vallø opført af Mette Rosenkrantz i 1580.

Sæbygård 1747

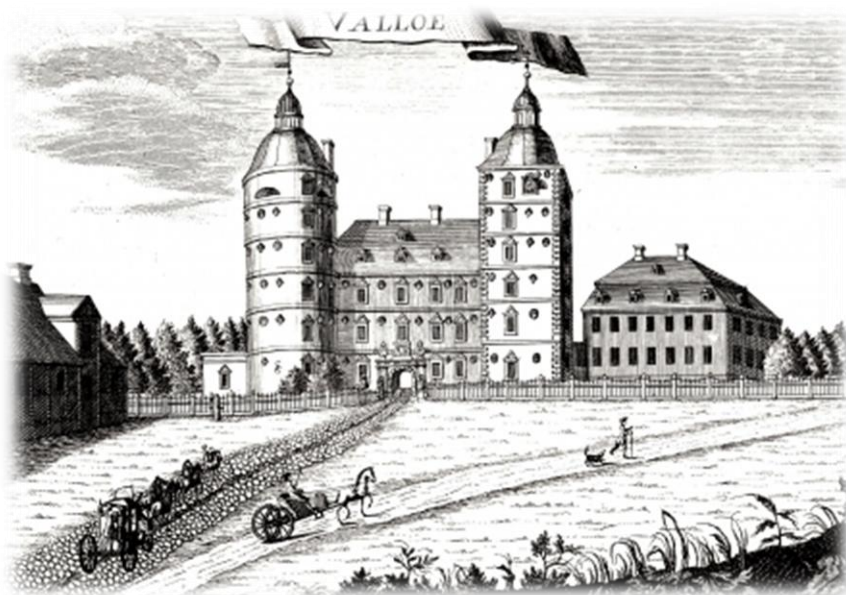

Berritsgård 1870

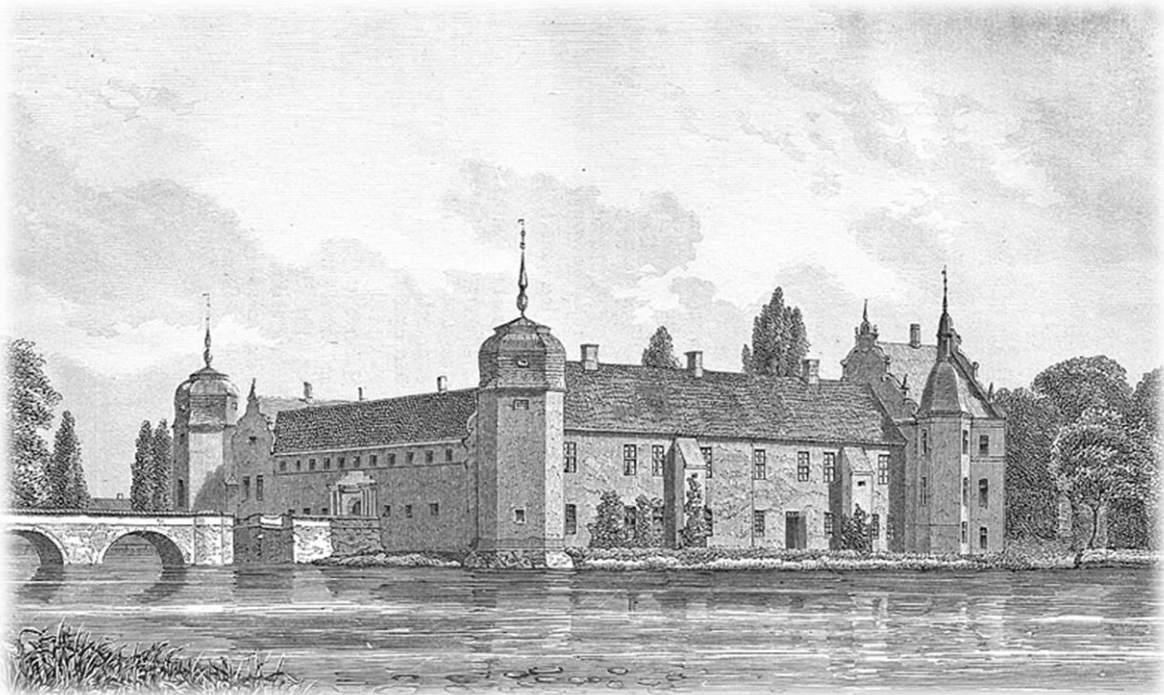
Voergård 1884

Danske slotte og Herregårde

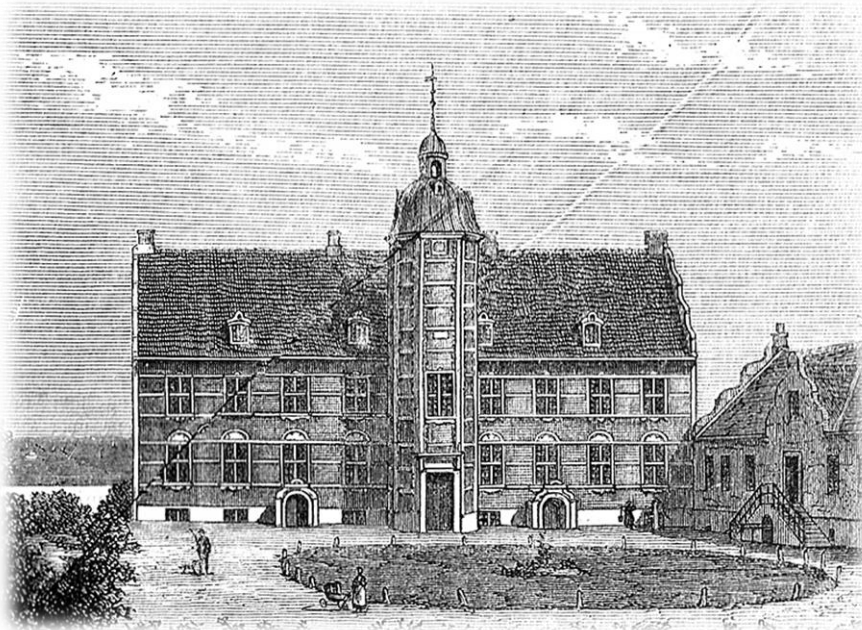
Vallø

1600tallets første del frem til 1650ernes ulykkelige svenskekrige og statsomvæltninger 1660 falder sammen med Christian 4.s storhed og fald. Byggeaktiviteten tager langsomt af, men endnu o 1630erne og 1640erne bygges pragtgårde som Malte Juuls Løvenborg på Nordvestsjælland og Trolleslægtens sydsjællandske domicil, den senere Holsteinborg. På Fyn er Gyldensteen fra 1630erne en ypperlig repræsentant for nedgangs tidens opretholdelse af adelig pragtlyst. I så henseende udtrykker Chr. 4.s "eget" Ulriksholm" opført for sønnen Ulrik Christian Gyldenløve i 1640erne rigets tilstand: Et i bogstaveligste forstand majestætisk bygningsværk, der i svenskekrigens ødelæggelse blev ruineret, mens Gyldenløve udmærkede sig ved det heltmodige forsvar af København under belejringen 1658.

Løvenborg

Danske slotte og Herregårde

Ulriksholm 1870

Gotisk Renæssance (ca. 1500 - 1550)

Fra overgangen mellem middelalderen og nyere tid, mellem gotik og renæssance, er bevaret en række herregårde, der var tænkt indrettet efter middelalderens forskrifter som forsvarsanlæg men endte som pragtlystne røde murstenshuse prydet med senmiddelalderens gotiske dekorationer, ført og fremmest blændingsprydede gavle. Med reformation, renæssance og adelsvælde bliver disse bygninger herremandsstandens pragtboliger. Gotisk renæssance kaldes den særegne danske overgangsstil, der på Fyn finder sine smukkeste udtryk i Rygård, Hesseagergård og Ørbæklund. I Jylland er Gl. Estrup det bedste bevarede eksempel fra tiden, men Krenkerup på Lolland og sjællandske Borreby, Vedbygård og Gisselfeld er ypperlige repræsentanter for den såkaldte gotiske renæssance.

Renæssance (Ca. 1550 - 1650)

Renæssancen i Danmark falder sammen med adelsvældet i århundredet efter reformationen. Begrebet henviser til genfødslen af den klassiske oldtids kunst og kultur. Gennembruddet fandt sted i Italien i begyndelsen af 1400-tallet med tyngdepunktet i Firenze og Venedig. Fra sidstnævnte by introduceredes stilarten via Tyskland til Danmark med Johan Friis Hesselagergård i 1538. Stilen er karakteristisk ved, at gotikkens opadstræben afløses af vandrette og svagt buede former. Døre og vinduer bliver firkantet eller afsluttet med kurvehanksbuer. Facader og gavle står med deres smukke blotlagte røde munkestensmure ofte inddelt af vandrette, profilerede murbånd. Svungne eller vælske gavle udmærker en række af vore smukkeste renæssancegårde. På Fyn er Egeskov, Nakkebølle og Ørbæklunde andre fornemme eksempler på det tidlige renæssancebyggeri, der i den første fase før 1560 endnu blev præget af middelalderens mere eller mindre velovervejede uregelmæssighed. Krabbesholm er et tilsvarende jysk eksempel på den tidlige renæssance. Med højrenæssancen efter 1570 slår symmetrien igennem: Næsbyholm på Sjælland, Hollufgård, Holckenhavn og Skovsbo på Fyn, Engelsholm, Lindenberg, Rosenholm og Skaføgård i Jylland. Til den klassiske inspiration hører den romersk inspirerende sanstensportal på en række andre fornemme renæssancegårde: Voergård, Sostrup, Ulstrup, Rønninge Søgård, Løvenborg, Lystrup, Vallø.

Helt for sig selv står renæssancetidens bindingsværksgårde. Anlæggene peger bagud i tid til den beskedne, ubefæstede herremandsbolig i middelalderen opført af lersten og bindingsværk. I

Danske slotte og Herregårde

renæssancetidens adelige bindingsværksbyggeri blev der ikke sparet på det svære egetømmer. Hver landsdel har sin fornemme repræsentant. Jyske Lynderupgård på nordsiden af Hjarbæk Fjord tager prisen. Med et gammelt stenhus som udgangspunkt brede det trefløjede anlæg i grønt bindingsværk sig på en kvadratisk borgholm. Bygningen er rejst i 1550'erne. Trekvart århundrede senere, 1635 opførte rigsadmiral Claus Daa en sjællandsk pendant, pragtgården Holmegård nordøst for Næstved. På Fyn er Fraugdegård syd for Odense opført i 1580'erne som et dobbelthus af samme type som Egeskov, men byggematerialet er bindingsværk. 1700-tallets idealer har dog betydet en ombygning af facaden, der mod gårdspladsen har fået tilføjet hvidpudset skalmuring og klassicistisk trekantgavl. På de vestlige Lolland finder man endelig også en fin renæssancegård i bindingsværk: Rubjerggård opført af Knud Rud omkring 1606 som et trefløjet bindingsværkanlæg, hvoraf kun hovedhuset med muret trappetårn er bevaret. Der har selvfølgelig været mange flere fornemme bindingsværksgårde, blandt de smukkeste var Ryegård mellem Holbæk og Roskilde. Den blev nedrevet i 1877 til fordel for en hovedbygning i maskingotik, der på sin side kun stod i godt 90 år.

Renæssancehaven hører med til blomstringstiden i slutningen af 1500-tallet. Renæssancens slotte. Frederiksborg og Rosenborg opført under den byggeglade konge Christian 4. hører til landets betydeligste bygningsværker og her skabte også skønne haveanlæg inspireret af Italien. Hvor man i middelalderen udelukkende tænkte i forsvarsbaner, når det gjaldt udenomsværkerne, måtte renæssancens pragtbygninger naturligvis også omgives af skønhed. Endnu var der brug for voldgrave, der altid havde haft en vigtig rolle som affaldssted og kloak, men nu kom også nytte og især prydhaven til at spille en stadig mere betydningsfuld rolle. Nyttehaven var en direkte videreførelse af middelalderens klosterhaver, der stor set forsvandt med klostrenes nedlæggelse ved reformationen. Med inspiration fra Italien var ideen at skabe helstøbte anlæg, hvor der bag skærmende mure var sammenhæng og harmoni mellem bygning og haveanlæg. Der er ikke bevaret autentiske renæssancehaver i Danmark. Men ved Rosenborg i København, Egeskov på Fyn og Villestrup i Jylland er bestemte haveafsnit omdannet til en slags renæssanceanlæg med blomsterbede og formklippede hække, der illuderer renæssancens vægt på regelmæssighed og farvepragt.

Lynderupgård

Danske slotte og Herregårde

Holmegård gods

Frugdegård før og nu

Rudbjerggård

Ryegård 1847

Enevælden, fald og fremgang 1660 - 1760

1660 er det næste afgørende årstal i Danmarkshistorien. Nederlaget i Karl Gustav krigene i slutningen af 1659'erne viste, at adelen som skattebegunstiget kigerstand og centralpolitisk magtfaktor havde udspillet sin rolle. Frederik 3. drog konsekvensen og gennemførte absolutismen ved en fredelig revolution i efteråret

Danske slotte og Herregårde

1660. Med enevælden kom det fremvoksende borgerskab nærmere magten, mens adelstanden mistede en række af deres privilegier, herunder skattefrihed og monopolet på den danske jord.

Udviklingen afspejler sig også inden for arkitekturen, hvor den Borgerligt prægede barokstil snart holdt sit indtog på landet, markant symboliseret med Præstøborgmesterens herregård Nysø, et slags bypalæ på landet opført omkring 1670. I de fattige tider efter krigene holdt både Frederik 3. og hans søn Christian 5. sig tilbage med mere storslåede byggeforetagender, men Charlottenborg og Sofie Amalienborg stammer dog fra tiden. Det var den ny tids mænd, der byggede på landet, hvor ikke mindst den magtfulde Juelslægt første an. Mens admiralen Niels Juel i 1680'erne genopførte det svenskerne ødelagte Valdemar Slot i massiv barokstil rejste hans bror med den smukke enevældigembedsmandstitel af gehejmeråd Juellinge på Stevns i 1675 og det senere benævnte Christianssæde på Lolland omkring 1690. En anden af enevældens mænd den tyskfødte officer Joachim Schack, opførte ligeledes omkring 1690 det herlige lille kompakte stenhus Bramsløkke på Lolland i barokkens massive stil. Den tidlige barok gik udenom Fyn, men i Jylland træder nye borgerlige slægter ind på scenen som nyetablerede adelige bygherre. I Sønderjylland er det feltherre Hans Schack, der efter reorganisering af den danske hær fik tid til at ombygge Gram og Schackenborg i barokstil omkring 1670. I 1690'erne gik muremester Ernst Brandenburger i gang med to afgørende byggeprojekter; Stenballegård ved Horsens opført for storkansler Griffenfelds svigersøn, Frederik Krag, og dernæst Clausholm opført for den tyskfødte gehejmeråd, Conrad Reventlow. Ernst Brandenburger blev siden kaldt til København, hvor han omkring 1700 opførte Frederiksberg Slot for den næste bygge og kvindegode monark Frederik 4. Frederik fik siden både Clausholm og husets datter Anna Sophie Reventlow.

Med havearkitekten J. C. Krieger i spidsen indledes en ny storhedstid inden for slotsbyggeriet. Først og fremmest gælder det Fredensborg der i 1720 markerer afslutningen på Store Nordiske Krig for Danmarks vedkommende. De nordsjællandske sommerslotte Frydenlund og Charlottenlund skyldes også samarbejdet mellem Frederik 4. og Krieger.

Med Christian 6.s magtovertagelse i 1730 træder to arkitektnavne af international klasse ind på scenen: Nicolai (Niels) Egtved (1701- 1754) og Laurids (de) Thura (h) (1706 - 1759). De står bagved afslutningen på kæmpebyggeriet af det første Christiansborg der omkring 1740 afløser Erik af Pommerens kongeslot, og Laurids de Thurah opfører Ermitagen og det senere nedrevne Hørsholm Slot i 1730'erne. I 1700-tallets anden og fattige fjerdedel opfører kun få herregårdsanlæg. Dog skal Lindholm vest for Roskilde fremhæves som et af de første danske eksempler på herregårdsbyggeri i sommerhusstil - på fransk "Maison de plaisance", på dansk lyststed.

Efter den triste lavkonjunkturperiode under Christian 6. begynder det atter at gå fremad med kulturkongen Frederik 5.s tronbestigelse i 1746. Det bliver Egtved, der sættes i spidsen for det stort tænkte Frederiksstad projekt med Amalienborg fra 1750 som mesterværket. Thurah fuldfører byggeriet efter Egtved død. De to mesters sikre hænder ses også bag ved flere af rokokotidens sjællandske herregårdsbyggerier som Turebyholm, det ældste Bregentved, Ledreborg og Lechenborg. De ombyggede vendsysselske klostre Dronninglund og Børglum er resultater af Thurachs kortvarige eksil i det nordjyske omkring 1750.

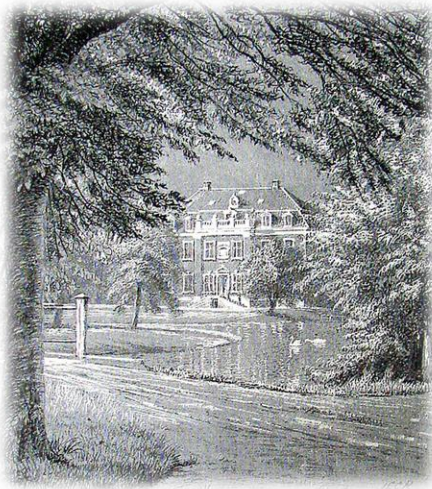
Danske slotte og Herregårde

Charlottenborg

Sofie Amalienborg

Christianssæde 1888

Gram slot

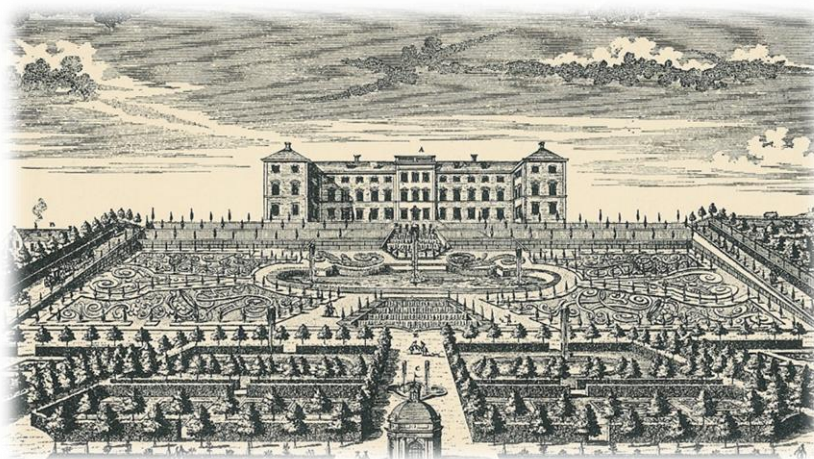

Schackenborg

Danske slotte og Herregårde

Steenballegård 1847

Frederiksberg Slot 1718

Clausholm

Frydenlund

Danske slotte og Herregårde

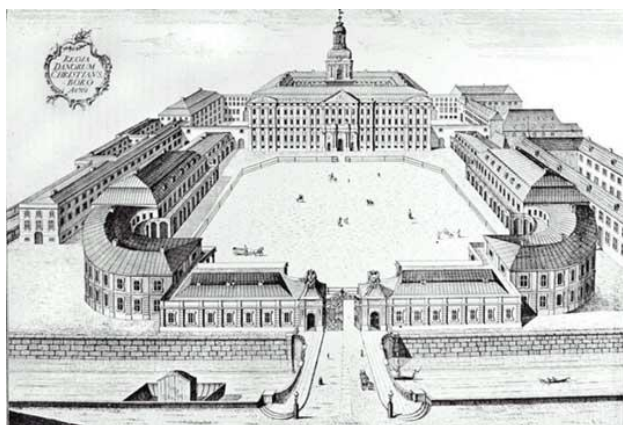
Charlottenlund slot 1847

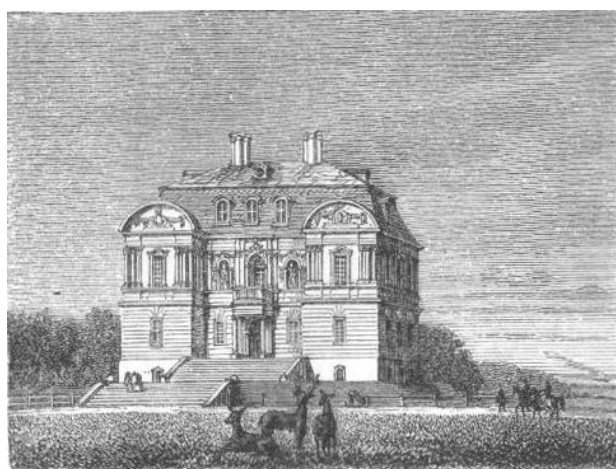
Fredensborg slot

Amalienborg 1863

Christiansborg slot 1762

Eremitagen 1895

Danske slotte og Herregårde

Hørsholm slot

Barok (ca. 1650 - 1730)

Barokken er en videreførelse af renæssancen. Inspirationen er fortsat Italien, hvor det kunstneriske og kulturelle tyngdepunkt dog flyttes fra Firenze til Rom. Som arkitekturstil tilhører barokken i sit udspring borgerskabet og byerne. Det er derfor også naturligt, at stilen i Danmark falder sammen med borgerskabets nye magtfulde status efter enevældens indførelse i 1660.

Barokkens former er massive og alvorsfulde: Palads eller palæarkitektur, hvor de vigtigste bygningspartier fremhæves med profilerede rundbuede og trekantede gavle, og vinduer og døre omgives med fremtrædende indfatninger. Barokstilen er i sin klassiske inspiration mellemstadiet mellem den frodige, blomstrende renæssance og den enkle symmetriske klassicisme. Schackenborg og Clausholm i Jylland, Valdemars Slot Tåsinge, Nysø, Juellinge og Gunderslevholm på Sjælland samt Bramsløkke og Christianssæde på Lolland er nogle af vore fornemste repræsentanter for barokstilen i herregårdsbyggeriet.

Barokhaven viderefører renæssancens symmetriske ideal. Skønt inspirationen stadig kom fra Italien, taler man gerne om "den franske have", når et velarrangeret barokanlæg skal beskrives. Andre le Nitres Versailles blev det store europæiske forbillede i midten af 1600tallet. Barokhaven er karakteristisk ved sin stramme aksefaste opbygning. Snorlige linjer gennemskærer omkring en hovedakse anlægget på kryds og tværs. Alleer, fontæner, spejldamme, skulpturer, terrasser og faconkilppede træer og buske kendetegner den franske barokhave.

En lang række danske slotte og herregårde kan fremvise mere eller mindre velbevarede barokanlæg. Det første store navn inden for danskhavekunst er Johan Cornelius Krieger, der i begyndelsen af 1700tallet anlagde de berømte delvist bevarede slotshaver for Frederik 4. på Frederiksberg og Fredensborg. Anlægget på Fredensborg hører trods senere tiders indgreb og ændringer fortsat til blandt Nordeuropas skønneste haveanlæg fra 1700tallet

På herregårdene fremhæves Søholt på Lolland og Villestrup i Himmerland som landets mest autentiske og ældste barokhaver fra 1600taææts sidste del. Dertil kommer de mere eller mindre rekonstruerede

Danske slotte og Herregårde

barokhaver på Clausholm og Engelsholm i Jylland, Egeskov på Fyn samt Lerchenborg, Holsteinborg og ikke mindst det storslåede anlæg på Ledreborg.

Den genskabte barokhave på Frederiksborg slot

Den florissante periode 1760 - 1800

Senbarokken glider umærkeligt over i klassicismen. Anden halvdel af 1700tallet er en økonomisk opgangsperiode. Tiden betegnes som den florissante handelsperiode, hvor Danmark profiterede af de gode krigskonjunkturer omkring os. Mens England og Frankrig udkæmpede en verdenskrig om kolonierne og herredømmet over havene, handlede danske og ikke mindst udenlandske købmænd under dansk flag på de verdensdele, som krigen gjaldt. Resultatet på kort sigt var en højkonjunktur, hvor uhyre formuer bragtes til landet og blev investeret i det mest sikre, den danske jord. En ny godsejerstand dukkede op, storkøbmændene, der med rod i Frankrig og Holland og internationale kulturel baggrund bragte klassicismen til Danmark.

I kølvandet på velstandsforøgelsen fulgte også ønsket om at modernisere vort hovederhverv, landbruget. Allieret med den progressivt tænkende del af godsejerstanden iværksatte regeringen de berømte landboreformer, der i slutningen af 1700tallet indebar en revolutionerende ændring i landbruget, hvor først og fremmest overgangen til en form for selveje og udskiftningen fra det middelalderlige dyrkningsfælleskab til fordel for selvstændig dyrkede arealer i løbet af få generationer betød en enorm produktivitetsforøgelse.

Udviklingen afspejlede sig naturligvis på herregårdene. Stordriften gav sig til kende med mægtige avlsgårdsanlæg omkring de nye fornemme stilrene hovedbygninger. På Lundbygård, Rosenfeldt og Mosgård projekteredes avlsgårdskomplekserne selvbevidst efter Amalienborgs ottekantede model. På andre opførtes kæmpemæssige bindingsværksanlæg, der omkransede den hvidpudsede klassicistiske hovedbygning. Krengerup på Fyn er et sådant helstøbt anlæg fra slutningen af 1700tallet.

Flere af klassicismens herregårde repræsenterer tidens nyvundne formuer. Islingen og Rosenfeldt blev således skabt af den indvandrende schweiziske storkøbmænd og industrialist Reinhard Iselin, der ved auktionen over der vordingborgske ryttergods 1774 købte to herregårdsportioner lige uden for

Danske slotte og Herregårde

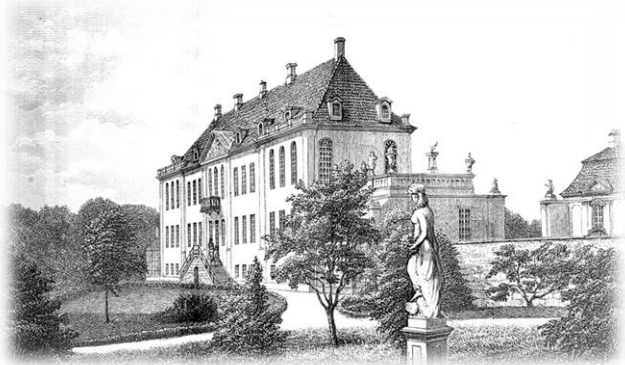
Vordingborgs bygrænse. Andre eksempler er industrimanden J. F. Classens Korselitse på Falster, skibsrederen Peter Johansens dejlige Petersgård ved Kalvehave på Sydsjælland, Calmettefamiliens indtagende sommerhus Liselund på Møen, den engelskfødte købmand C. J. Selbys engelskinspirerende Bækkeskov nord for Præstø, den hollandskefødte storkøbmand Fr. de Conincks mønstergård Dronninggård (Næsseslottet) ved Furesøen nord for København, kammerråd Chr. Madsens "hjemmestrikkede" Hjortholm på Langeland, Købmand Niels Rybergs stilrene Frederiksgave på Sydvestfyn og sammes Øbjerggård nordvest for Vordingborg, Kaptajn J. Hanson regelrette Lyngsbækgård på Djursland samt efterkommere af den pengestærke hollandske købmandsfamilie Marselis på Constantinsborg ved Århus. Alle de nævnte steder er opført mellem 1775 og 1801.

Rokoko (Ca. 1730 - 1770)

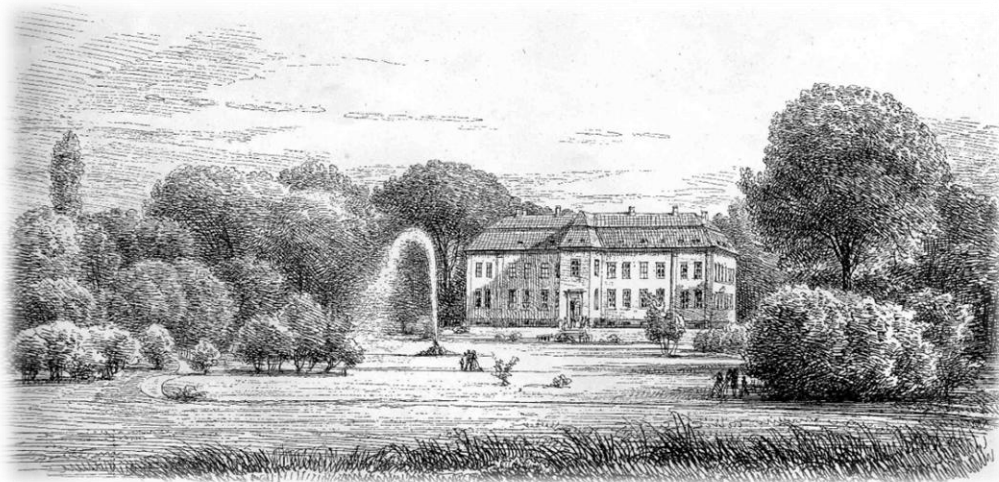
Rokokoen repræsenterer senbarokkens dekorative og mere festlige side og er som sådan ikke en selvstændig arkitekturform. Laurids de Thurah introducerede det rigt udsmykkede rokokopalæ med opførelsen af Eremitagen i 1730'erne, men vendte siden tilbage til de mere stive, alvorsfulde former som i f.eks. hans nordjyske herregård Børglum. Karakteristisk for rokokotidens bygningsværker er introduktionen af det franske mansardtag, som man oplever det på sjællandske Ledreborg, Hvidkilde og Margård på Fyn og sydvestjyske Nørholm. Turebyholm og Lerchenborg på Sjælland samt Glorup på Fyn er eksempler på de elegante, rokokoudsmykkede senbarokke herregårdsanlæg.

Børglum

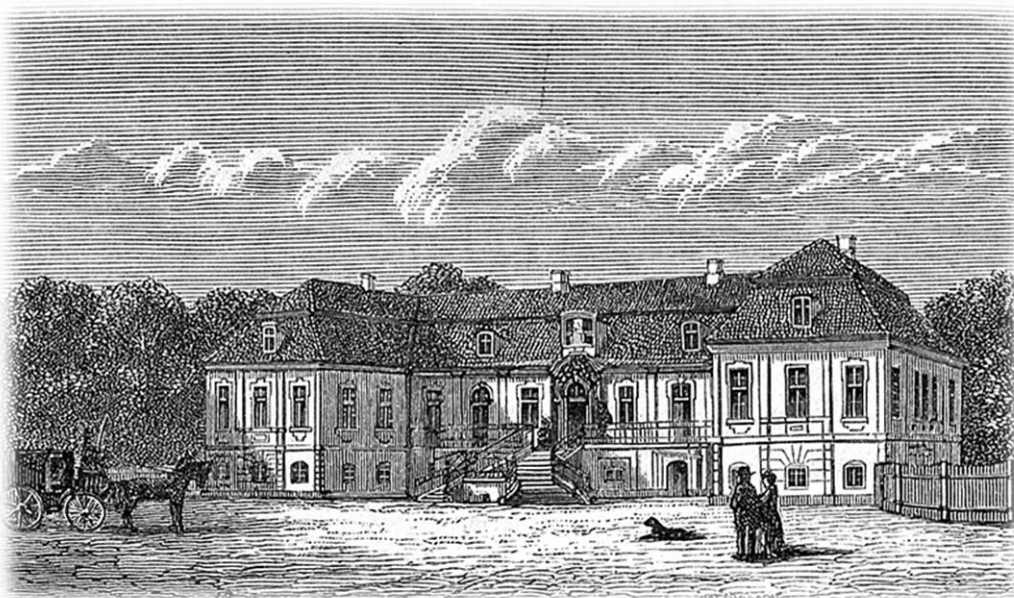

Ledreborg 1873

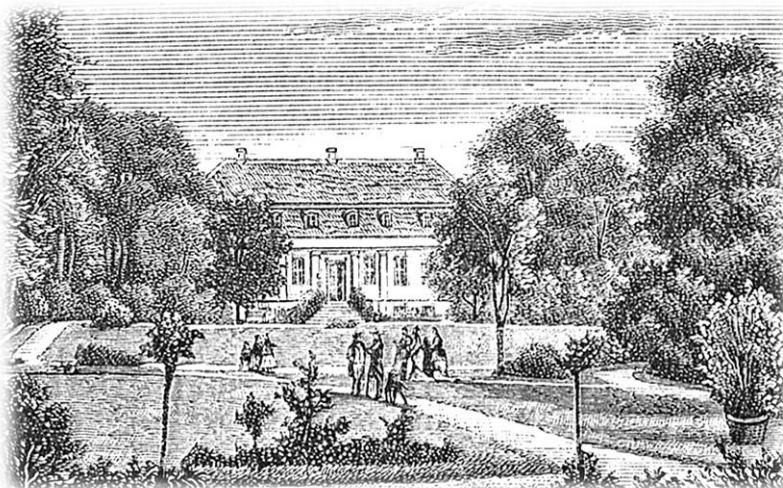

Hvidkilde 1866

Danske slotte og Herregårde

Margård 1872

Nørholm 1870

Lerchenborg ca. 1800

Turebyholm

Danske slotte og Herregårde

Glorup Slot 1878

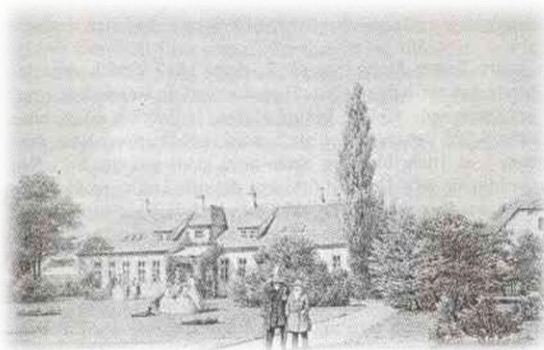
Rosenfeld Slot

Mosgård Slot

Krengerup Slot

Islingen Slot 1860

Korselitse Slot 1865

Constantinborg Slot 1850

Hjortholm Slot

Danske slotte og Herregårde

Frederiksgave (Hagenskov) er Købmand Niels Rybergs klassicistiske slot på Sydbyn og et resultat af tidens nyvundne formuer.

Napoleonskrige og landbrugskrise 1800 - 1850.

I længden lykkedes det ikke Danmark at holde sig uden for verdenskrigen. Vores væbnede neutralitet, som beskyttede de tungt lastede handelsskibe under dansk flag mellem kolonierne og Europa, bragte os på kollisionskurs med såvel Napoleons Frankrig som industristaten England. Det engelske angreb i 1801 med slaget på Rheden klarede vi nogenlunde, men da englænderne i 1807 afprøvede p D-dag på den nordsjællandske kyst ved Vedbæk og med 35.000 mand marcherede mod København, mens den danske hovedstyrke lå i Sønderjylland, gik det galt. København blev bombarderet og ved overgivelsen rendte englænderne med flåden. Danmarks tid som europæiske stormagt var omme. Statsbankerot, tabet af Norge, handelshusenes krak og landbrugskrise fulgte.

Enkelte optimister opførte endnu herregårde inspireret af klassicismen. Kærsgård på Nordfyn er et smukt eksempel på et stolt, men gældstynget herregårdsbyggeri fra 1815. I lavkonjunkturårene 1813 - 1822 opførte den store byarkitekt C. F. Hansen den beskedne men stilfulde herregård Pederstrup på Lolland for den tidligere statsminister og hovedmand bag landboreformerne C. D. Reventlow.

Slaget på Reden

Danske slotte og Herregårde

Købehavns bombardement

Kærsgård Herregård 1860

Pederstrup Herregård.

I 1830erne begyndte det atter at gå fremad. Et nyt politisk vakt liberalt borgerskab opførte en række bastante herregårdsanlæg. Egebjerggård på Nordfyn fra 1830 udtrykker i al sin volumiøsitet tidens stil. Vennerslund på Falster, hvis hovedbygning fra 1845 ikke står meget tilbage for Egebjerggård, markerer alene i navnet de nye demokratiske tider.

Danske slotte og Herregårde

Egebjerggård herregård 1860

Vennerslund Herregård

Klassicismen (ca. 1770 - 1810)

Skønt begge vore to store arkitekter fra senbarokken, Eigtved og Thurah, arbejdede med klassisk inspirerende former, der pegede frem mod klassicismen, tilskriver man gerne den franske arkitekt Jardin æren for at have bragt klassicismen til Danmark. Jardin stod i begyndelsen af 1760'erne for opførelsen af lystslottet Marienlyst ved Helsingør og det såkaldte Bernstorff Slot. De to samtidige bygningsværker kappes om prisen som Danmarks første klassicistiske bygningsværk. Men hvor Marienlyst mere viser tilbage til rokokoen, markere Bernstorffs "maison de plaisance" bruddet med den massive, tunge barok.

Klassicismen er kendetegnet ved enkle, rolige former uden unødvendige udsmykninger af facader og gavle. Murværket er pudset, i reglen hvidt, i nogen tilfælde gult, og tagene er helvalmede belagt med røde eller sortglaserede tegl. Døre og vinduesindfatninger optræder ofte profilerede, ligesom gesimser markerer overgange mellem tagkonstruktion og facade.

Klassicismens sammenfald med højkonjunktoren i slutningen af 1700tallet betød, at herregårdsbyggeriet blomstrede som i renæssancen 200 år tidligere. Landet er rigt på smukke og pompøse klassicistiske herregårde med tyngdepunktet lagt på Sjælland og Fyn. Man taler ligefrem om en særlig fynsk klassicisme repræsenteret af arkitekterne Tschierske, Rosenberg og Hans Næss, hvis bedste bygningsværker er Hagenskov (Frederiksgave), Langesø, Kregerup, Hindsgavl og Juelsberg. På Sjælland nævnes Bækkeskov, Jomfruens Egede og Store Frederikslund. Endelig er Sandbjerg i Sønderjylland, Mosgård ved Århus. Engetofte på Lolland og Korselitse på Falster eksempler på, at klassicismen har gode repræsentanter i alle landsdele. Til opblomstringstiden i slutningen af 1700tallet høre også den klassisk inspirerede landstedsarkitektur. Her repræsenteret ved Dronninggård (Næsseslottet) i Nordsjælland og Andreas Kirkerups mesterværk Liselund på Møn.

På de to sidstnævnte anlagdes i 1780'erne og 1790'erne nogle af Danmarks smukkeste romantiske haver. De nye landskabelige haveanlæg, der også blev betegnet som engelske haver, gør op med den regelrette franske havestil. Modsat den franske have bøjede mennesket nu i bogstaveligste forstand af for naturen. Voldgrave forsvinder med klassicismens bygninger og giver dermed mulighed for, at bygning og natur så at sige vokser sammen. Naturen arrangeres med store fritstående, gerne sjældne og eksotiske, træer. Inspireret af storhandelen på Kina opførtes kinesiske havepavilloner med kineserier. Dertil kom eneboerhytter, søjler og monumenter gerne med sværmeriske og romantiske tekster. Snoede stier, kunstige gravhøje, søer, badehuse, kunstige ruiner og tankevækkende symboler (Memento Mori) hører med til den romantiske have.

Danske slotte og Herregårde

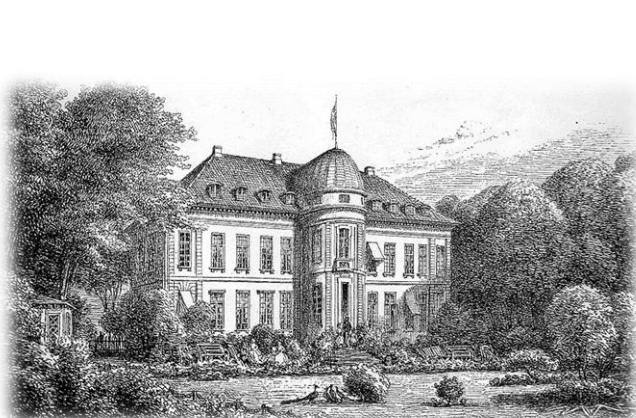

Andreas Kirkerup Liselund på Møn.

Med Liselund ejer Danmark et af Europas skønneste anlæg fra tiden. Men den romantiske landskabshave er udbredt i Danmark. Her skal fremhæves Dronninggård, Næsbyholm, Bregentved og Gisselfelds parker på Sjælland, parkerne ved Pederstrup, Frederiksdal og Lungholm på Lolland og Korselitse og Vennerslund på Falster. Sanderumgård, Juelsberg, Erholm og Hageskov på Fyn, samt dejlige jyske parkanlæg ved Gråsten, Friisenborg og måske især de to skønneste landskabshaver uden for Sjælland, Brattingborgs på Samsø og Palsgårds ved Juelsminde. På fynske Glorup er det meste af den oprindelige barokhave i dag omdannet til en landskabshave. Sådan er det selvfølgelig gået de fleste steder, idet den kostbare og vedligeholdelseskrævende barok have mere eller mindre planlagt er blevet til et romantisk, landskabeligt haveanlæg.

Marienlyst Slot Helsingør

Bernstorff Slot 1865

Danske slotte og Herregårde

Langesø Slot 1870

Kregerup

Hindsgavl Slot

Juelsberg

Sandbjerg Slot

Dronninggård Næsseslottet

Empire (ca. 1810 - 1850)

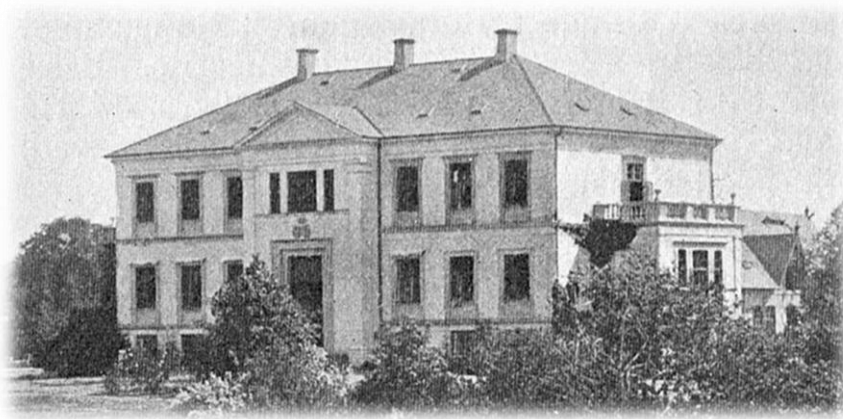
Klassicismen og empiren er to sider af samme sag. Som arkitekturform er empiren mere beskeden, borgerlig udgave af klassicismen. Hellerupgaard på Fyn og Jomfruens Egede på Østsjælland er ombyggede herregårde fra overgangstiden omkring 1800 med købstadsarkitekturens karakteristiske halvvalmede

Danske slotte og Herregårde

tegltag. Danmarks "klassiske" empiretidsherregård er Pederstrup på Lolland, opført af tiden største danske arkitekt C. F. Hansen. Svigersønnen, Gustav Hetschs Egeløkke på Langeland, er bygget som et lille klassisk tempel og udtrykker smukt det nye oplyste borgerskabs idealer. Stilen bliver i takt med enevældens afvikling og industrialiserings gennembrud i 1840'erne lidt mere pompøs, som det ses ved Vennerslund på Falster, Eghom i Hornsherred og Bavelse på Sydsjælland.

Jomfruens Egede

Egeløkke Langeland

Parlamentarisme og nationalromantik 1850 - 1900

Det tredje store årstal i Danmarkshistorien er 1849. Christian 8. døde og efter trekvart års forhandlinger gennemførtes junigrundloven demokratisk ved at sikre de borgerlige frihedsrettigheder herunder ytringsfrihed og almindelig valgret, for mænd ganske vist. Juni grundloven indvarslede også nye tider for herremændene, idet den lagde op til afvikling af de privilegerede lensbesiddelser, grevskaber og stamhuse. Skønt loven stadfæstede ejendomsretten som ukrænkelig trak den på samme tid tæppet væk under de fra enevælden mægtige godser, der som len (lån) havde været i samme slægts besiddelse gennem generationer.

Andel halvdel af 1800tallet var en vækstperiode. Industrialisering og landbrugsmodernisering var nøgleordene, og da godsejerne i 1866 vandt magten efter de nationalliberales fallit i konflikten om hertugdømmerne 1864, oplevede adelen sin sidste storhedstid før verden gik af lave med Første Verdenskrig.

Og når godsejerne kommer til penge skal der bygges. Historien fra slutningen af 1500tallet og slutningen af 1700tallet gentager sig. Et nyt uhørt byggeboom sætter ind efter 1850. Med udgangspunkt i den

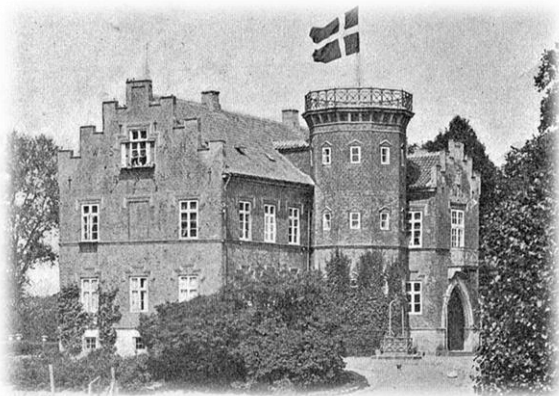
Danske slotte og Herregårde

opblomstrende nationale bevidsthed nedrives og ombygges utallige ældre herregårdsbygninger til fordel for historicistiske borganlæg, hvor adelen vender tilbage til senmiddelalderens formsprog.

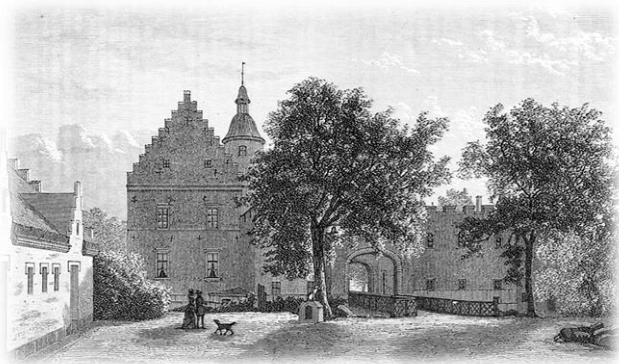
Det var G. F. Hetsch, der viste vejen. Det begyndte med nygotikken som den kommer til udtryk på Stensgård på Langeland og Broholm på Østfyn. Værre var hans virke på Klintekongens sjællandske besiddelser: Gjorslevs tilbygning og den fuldstændige nybygning af Basnæs, som Hetsch foretog for familien Scavenius i 1840'erne. Nygotikke fik snart store navne: J. D. Herholdt begyndte sin karriere i det fynske. Hans debutværk er Erholm, et højdepunkt i den nygotiske arkitektur fra 1850. Senere fulgte den sørgelige ombygning af det ærværdige middelalderkloster ved Næstved, der som Herlufsholm i 1860'erne blev berøvet enhver autenticitet. Den flittige cementarkitekt A. H. Klein stod for opførelsen af utallige avlsgårdsanlæg i landbrugets højkonjunkturs periode. Han var dygtig til avlsgårdene, men flere steder mindre heldig, når det gjaldt hovedbygningerne. Måske gik det for stærkt, og selv om Skovsbo på Fyn og Meilgård i Jylland repræsenterer solidt tilbygningsarbejde er Højriis på Mors og Klinteholms såkaldte hovedbygninger eksempler på rent byggesjusk.

Når det gælder Kleins cement renæssance stil fra omkring 1870 er Faarevejle på Langeland måske hans bedste arbejde.

Historicismen, eller stilforvirringen om man vil, er repræsenteret overalt i det danske herregårdsbyggeri. På Lolland blev middelalderborgen Ålholm skamferet af professor ved Akademiet Hans J. Holm i 1889, mens Fuglsang blev opbygget fra grunden i maskingotik i slutningen af 1860'erne. På Sjælland er Bregentveds pompøse hovedbygning opført i fransk inspireret slotsstil af den kompetente Axel Berg i 1880'erne, et eksempel på en vellykket udbygning af et anlæg fra Thurahs hånd. Midtsjællandske Giesegård fra 1873 dokumenterer arkitekten J. Th. Zeltner's internationale stil. Mens Tranekær på Langeland er arkitekten N. S. Nebelongs mesterværk i okseblodsfarvet nygotik. På Fyn skal særlig fremhæves den kgl. bygningsinspektør J. V. Petersens Holstenshus fra 1908 i nordfransk stil og samme arkitekts nyrenæssanceanlæg Skovsgård på Langeland fra slutningen af 1880'erne. Endelig fremstår arkitekten L. P. Fengers Tiselholdt på Sydøstfyn fra omkring 1875 som et morsomt plagiat af den sjællandske renæssancegård Lystrup. Østjyske Frijsenborg er måske landets mest storslåede anlæg fra den historiske stiles periode. Ferdinand Meldahls mesterværk er opført 1862 - 67 i en gennemført fransk inspireret slotsstil. Symbolsk nok blev bygherren, Grev Christian Emil Frijs, leder af ministeriet Frijs, det i 1866 overtog regeringsmagten som det første godsejrerministerium efter enevældens afskaffelse i 1848.

Steensgård 1906

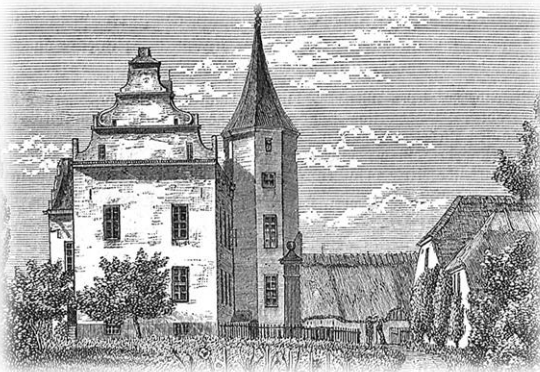

Broholm 1870

Danske slotte og Herregårde

Erholm 1870

Skovsbo 1870

Meilgård

Klintholm ny 1873

Højriis efter tilbygning ca. 1870

Højriis før tilbygning

Fårevejle Langeland ca. 1906

Bregentved

Danske slotte og Herregårde

Fuglsang

Giesegård

Tranekær

Skovsgård

Tiselholdt

Frijsenborg.

Historicisme og Jugend (ca. 1850 - 1910)

Anden halvdel af 1800tallet er også blevet kaldt stilforvirringstiden på grund af de mange forskellige historiske stilarter, der dominerer perioden. En national germansk retning præges af arkitekterne G. F. Hetsch og J. D. Herholdt. I herregårdsbyggeriet "genopliver" de den gotiske borg opført i solide røde teglsten med kamtakker og maskerede forsvarsindretninger.

Historicismens "europæere" foretrak nyrenæssancen og den franske slotsstil. Ferdinand Meldahl er hovedmanden her, berømt for sin brutale og i 1930'erne atter fjernede ombygning af Pederstrup på Lolland, en han bør også prises for sin genopbygning af Frederiksborg efter branden 1859 og for Frijsenborg i Midtjylland. Mere triste eksempler er Johan Schrøders Hvedholm fra omkring 1880 og den uheldige Hans J. Holms Sanderumgård, begge anlæg på Fyn.

Danske slotte og Herregårde

Jugendstilen har ikke nogen lang levetid i Danmark og er næppe repræsenteret på noget herregårdsanlæg af betydning. Så meget desto stærkere virker det, at Danmarks vigtigste borganlæg, vor rigsdag Christiansborg, efter branden 1884 blev opført i arkitekten Thorvald Jørgensens massive jugendstil. Godt nok er Jørgensen inspireret af renæssancens murbehandling, men ellers er det helt andre kræfter syd for Danmarks grænse, der har inspireret til Th. Jørgensens livsværk opført 1907 og 1928. Med Christiansborg afsluttes de historiske storbyggerier i Danmark. Vor tid har afgjort markeret sig med fornemme byggerier inden for funktionalismen og modernismen. Men borge, slotte og herregårdes storhedstid er forbi. Restaurering af det bestående har været nøgleordet i det 20. århundrede.

Hvedholm efter ombygningen 1878 - 1882

Sanderumgård

Christiansborg

Herregårdene i det 20. århundrede

Demokratiseringsprocessen i 1900tallet ansporede ikke til herregårdsbyggeri. Den gamle verden forsvandt med Første Verdenskrig. I 1919 gennemførtes den allerede i 1849 indvarslede lensreform. Det førte til nedlæggelse af en række herregårde og store jordtilliggender blev udstykket til husmandsbrug.

Dygtige herremænd kom dog også over dette indgreb i deres rettigheder. Og da fredningsloven i 1918 allerede havde foregrebet begivenhedernes gang, var ulukkerne set fre et nationalt synspunkt i første omgang begrænsede.

Et langt større problem er misforholdet mellem bolig, arbejdskraft og produktion. De historiske herregårde var skabt til stordrift med udgangspunkt i boligen og et betydeligt folkehold. Her i begyndelsen af er nyt

Danske slotte og Herregårde

årtusind er realiteterne ganske anderledes. Stordrift er rigtignok mere end nogensinde blevet nøgleordet på godt og ondt. Men arbejdsstyrken er ikke fulgt med. I det omfang den overhovedet er nødvendig opererer landbrugets arbejdere uafhængigt af godsejendommen, og for godsejeren selv er herregården blevet en anakronisme, der nok værnes om af historisk og slægsbevidste gamle adelsfamilier, men i realiteten er en unødvendig byrde, der sagtens kunne erstattes af et moderne velfungerende parcelhus. Heldigvis er Danmark endnu et land, hvor der i brede kredse hersker forståelse for vore nationale mindesmærker. Herregårdene er beskyttet af en fredningslov, der ganske vist i disse år er under angreb med såkaldte affedninger til følge.

Fredningen af kulturarven, hvortil vore herregårde ubetinget hører, betyder, at de lykkelige mennesker, der ejer en fredet herregård, dels har fuld skattefradragsret på alle bygningsmæssige tiltag, dels omfattet af en - om end begrænset - pulje, der via fredningsmyndighederne yder direkte tilskud til restaurering af de historiske ejendomme. Med rette kan man tale om nutidens godsejere som forvaltere af vor kulturarv, men det er næsten altid smukke steder de forvalter. Ondt af kulturarvens beskyttere behøver man altså ikke at have. Men let er det ikke at være herremand og -frue ved årtusindskiftet 1900). Det kræver først og fremmest indsigt i det moderne land- og skovbrug, og fordre samtidig en omfattende og tidkrævende indsats for at bevare de bygninger, der er skabt i andre tider og til et ganske andet produktionsmønster. Som det er i dag har mange herregårdsejere været særdeles opfindsomme, når det gælder at finde alternative indtægtsmuligheder med udgangspunkt i den historiske arv, de bestyrer. Men det er lidt betænkeligt af og til at opleve en amerikansk tiltro til, at kultur kan gøres op i indtægtsdækket virksomhed. Bevaring af kulturarven er og bliver et spørgsmål om vilje, vilje til at passe på vores fælles værdier. Vil man fastholde de historiske kvaliteter og kulturmiljøer må vi alle være med til at betale. Kun med en national bevidsthed om, at herregårdene hører til vore fornemste kultur værdier, er der en fremtid for disse både majestætiske og folkelige mindesmærker fra en svunden tid.

Rosenborg

Danske slotte og Herregårde

Rosenborg

Frederiksborg slot 1620

Danske slotte og Herregårde

Fredensborg slot

Kilde til teksten i denne gennemgang er: Politikens bog om Danmarks slotte og Herregårde skrevet af:
Niels Peter Stilling